

Posudek oponenta na dizertační práci JUDr. Alexandry Hochmanové: Právnické vzdělávání a pokusy o reformu právnického studia v českých zemích od roku 1918 do současnosti

Obecné hodnocení

Práce doktorandky má celkem 271 stran, je rozdělena do 12 kapitol, dále obsahuje seznam literatury a ostatních pramenů a shrnutí v českém a anglickém jazyce. Kromě toho obsahuje bez zvláštního označení úvodní zamyšlení s poděkováním, dále anotaci v českém a anglickém jazyce a klíčová slova. Po formální stránce dizertační práce splňuje požadavky kladené na práce tohoto druhu.

Autorka si klade za cíl zkoumat právnické vzdělávání od vzniku Československa do současnosti prostřednictvím realizovaných i neuskutečněných pokusů o jeho reformu na právnických fakultách na území současné České republiky i ve formách, které měly vysokoškolské právnické studium nahradit. Téma práce vyžaduje použití metody adekvátní historické práci, zároveň však se zabývat teoretickými aspekty pedagogiky v oblasti práva. Ke splnění tohoto cíle především podává přehled o studiu na všech právnických fakultách v českých zemích, včetně studia práv na Německé univerzitě v Praze. Tento záměr podle jejího tvrzení je založen na studiu pramenů a literatury, kterou uvádí v publikovaném seznamu. Pokud jde o obsah a změny učiva na právnických fakultách, chce se opírat také o seznam přednášek na právnické fakultě UK. K vývoji problematiky studia v Brně využívá vlastní zkušenosti absolventa této fakulty. Hojně v textu se opírá o memoárovou literaturu („orální historie“), většinou absentuje však výraznější odkaz na archivní zdroje, kterými by se tato memoárová literatura verifikovala. Zhodnocení pramenů obsahuje až kapitola XII., kde jsou některé hodnotící soudy autorky zahrnující také stručná stanoviska k memoárové literatuře. Některými pedagogickými přístupy se

zabývá jak na počátku, tak i v závěru práce. Kapitoly X.-XII. obsahují řadu teoretických závěrů a prokazují schopnost autorky k teoretické práci.

V některých směrech autorka přesahuje záběrem svého zkoumání časový rozsah vymezeného úkolu především tím, že se zabývá i reformou studia před vznikem Československa. Pozitivní význam to má zejména v tom směru, že si všímá vystoupení T.G. Masaryka v rakouském parlamentu v rozpravě o reformě právnického vzdělání, která probíhala v 90. letech 19. století. Bylo by užitečné, kdyby svou pozornost zaměřila v této souvislosti na to, proč stát prostřednictvím parlamentu schvaloval zásady reformy právnického vzdělávání a strukturu studia. Předmětem tehdejší rozpravy byla i tato skutečnost zdůvodňovaná tím, že právnické vzdělávání vychovává absolventy zejména pro justici a státní správu a stát musí mít proto zájem na obsahu výuky. Tato myšlenka měla a má obecnou platnost jak z hlediska pozitivního, tak i negativního. Lze předpokládat, že mohla být ovlivněna též některými teoretickými diskusemi inspirovanými v německém prostoru, např. již názory Emanuela Kanta v jeho studii „Spor fakult“, který v protikladu ke středověkému pojetí univerzity prohlašoval, že filozofická fakulta tvoří nikoliv nižší stupeň vzdělávání, ale vlastní jádro univerzity, neboť jí jde o pravdivost přednášených poznatků, zatímco ostatním tzv. vyšším fakultám jde o jejich užitečnost pro společnost. Z toho hlediska by měla být filozofická fakulta svobodná, naproti tomu je stát oprávněn schvalovat výuku „vyšších fakult“, tj. práva, lékařství a teologie. O sto let později se stal tento problém opět aktuální s rozvojem parlamentarismu a názory Masaryka to vyjadřovaly. Po dalších sto letech je řešen v nových podmínkách v evropském kontextu.

Pokud zůstanu u obecnějších aspektů práce, postrádám větší kritičnost vůči použité literatuře, a to nejen memoárové, ale i odborné, včetně prací přehledných a shrnujících, jako jsou Dějiny Univerzity Karlovy, nepochybně dílo obdivuhodné. Autorka některé chyby v nich přebírá, a to i když její údaje jsou někdy v rozporu s publikacemi jinými, které také cituje. V některých

obdobích byly změny studijních programů spojeny s politickými zvraty nebo změnami a na to navazovaly personální čistky zpravidla uskutečňované za pomoci kolegů těchto vyháněných a persekvovaných z fakult. Jen příkladmo lze uvést, že normalizační čistky postihly mnohem výrazněji učitele fakulty než autorka uvádí, podle Dějin Univerzity Karlovy. Někteří profesori byli předčasně penzionováni, např. prof. Levit nebo prof. Outrata a prof. Tureček, zatímco jejich generační vrstevníci kariéerně stoupali. Z každé katedry bylo odstraněno několik učitelů a záleželo také na záměru jejich kolegů, členů prověřovacích komisí, koho si vyberou a koho na pracovišti ponechají, a to bez rozdílu věku nebo dosažené kvalifikace. Například z katedry trestního práva musela odejít mladá asistentka J. Jakobová a z katedry finančního práva mladý asistent J. Vít nebo odešla řada vyzrálých vědeckých pracovníků z katedry kriminalistiky nebo politické ekonomie. Někteří z nich skončili brzo sebevraždou, např. Dr. Mateášik, nebo předčasně zemřeli z jiných důvodů. Metodou nátlaku nového vedení fakulty byly argumenty používané i v jiné situaci, např. tvrzením „ujímáme se svých funkcí, abychom zabránili většímu zlu“. Chtěli se vyhnout případné odpovědnosti v budoucnosti tím, že vytvářeli nátlak na určené „oběti“, aby odešly dobrovolně. Na rozdíl od poúnorového období mnozí ani nepředstírali, že jsou ovlivněni nějakou ideologií, ale deklarovali v soukromých rozhovorech pragmatismus.

Její tvrzení, že Německá právnická fakulta v Praze přijímala některé vyhnané učitele z německých univerzit, je pravdivé jen částečně. Uváděný příklad Kelsena ve světle dokumentů, které UK před dvěma lety při příležitosti odhalení jeho pamětní desky uveřejnila, prokazuje, že iniciátorem této nabídky byla československá vláda. Proces přijetí Hanse Kelsena na Německou univerzitu byl ze strany akademické obce velmi zdlouhavý. Autorka nevyužívá informací, že ideologie nacismu a rasové politiky na této univerzitě zdůvodňovala vysídlování a likvidaci negermánského obyvatelstva apod. zakládáním nových oborů na několika fakultách.

Za užitečné považuji, že si autorka všímá i koncepce právnického studia v jiných státech, konkrétně v Německu, v Rakousku a v USA. Naproti tomu za sporné považuji, že mnohé informace o vývoji jí uváděné sovětizace vysokého školství v Československu se opírají nikoliv o příklady používaných učebnic v různých oborech, ale ve značné míře o práci Johna Connellyho. Dal bych přednost doložit na příkladech tohoto tvrzení např. pro teorii státu a práva používanou učebnicí Aržanova, pro obecné dějiny státu a práva překlady dalších sovětských učebnic, atd.

Překročením tématu práce je nepochybně i zajímavá informace o výstavbě nových budov pro právnické fakulty v Praze a v Brně i jejich další osud. Zajímavá by byla informace v této souvislosti o tom, zda vnitřní členění budovy odpovídalo potřebám moderní výuky v té době.

Připomínky k některým kapitolám práce

V kapitole I. a II. a v úvodu na str. 4 se autorka zabývá některými obecně teoretickými otázkami a svým přáním svou prací oslovit i budoucnost (str. 23). Lze jistě souhlasit s jejím názorem, že školu dělá učitel a učitele nedělá škola. Za sporné však považuji její tvrzení, že „vzdělání necht' zůstane privilegiem“ (str. 4). Již od 19. století česká společnost usilovala o to, aby se vzdělání dostalo každému, kdo má k tomu schopnosti a pílí a v tomto směru aby byla odstraněna všechna privilegia urozených a bohatých. Předpokládám, že toto své stanovisko autorka vysvětlí.

Kapitola III. je věnována právnickému vzdělávání před vznikem Československa po rozdělení univerzity. Autorka ukazuje, že studium vycházelo z Thunovy reformy z roku 1855 a vedle studia právních oborů se vyžadovalo také studium věd politických a předepisovala se povinnost vyslechnout přednášky na fakultě filozofické. Z těchto důvodů je také velmi přínosná autorčina informace o Masarykových názorech na reformu právnického studia předneseným v parlamentě v roce 1891. Masarykův důraz na teoretickou

podstatu právnického vzdělávání a význam sociálních a státovědeckých disciplín a na požadavek, aby současnost byla vykládána v souvislosti s minulostí je aktuální dosud.

Po metodické i věcné stránce je dobře zpracovaná kapitola IV., v které se autorka zabývá právnickým studiem a reformními snahami v době první republiky. Využívá zde archivní materiály Univerzity Karlovy a memoárovou literaturu. Seznamuje také se strukturou studia na nově vzniklých fakultách v Brně a v Bratislavě i na Německé univerzitě v Praze. Seznamuje s peněžními taxami při studiu.

Kapitola V. je věnována období války. Všímá si odbojové činnosti studentů i profesorů, jejich persekuce i kolaborace některých z nich. Pozornost věnuje, jak již bylo uvedeno, také výuce na Německé univerzitě. Do této kapitoly autorka také zařadila opatření reagující na válečné období.

Kapitola VI. zahrnuje poválečný vývoj do února 1948. S tímto obdobím je spojena tzv. Turečkova reforma studia. Nelogické je však zařazení údajného Turečkova citátu v úvodu této kapitoly, kde odkazuje na Ústavu 9. května, neboť se zřejmě vztahuje až k následujícímu období. Profesor Tureček nebyl po roce 1945 děkanem fakulty, kterým byl, jak autorka sama uvádí, profesor Matějka. Autorčiny úvahy je třeba konfrontovat také s tím, že od voleb v roce 1946 až do února 1948 stál v čele ministerstva školství významný demokrat prof. JUDr. Jaroslav Stránský, v té době čelný funkcionář Národně socialistické strany. Předpisy, které v této době byly vydávány a jsou autorkou citovány, pocházejí tedy z resortu, který on řídil. Velmi přínosný naproti tomu v závěru této kapitoly je rektorský projev prof. JUDr. K. Engliše, vyjadřující tehdejší atmosféru, nejen na vysokých školách, ale v celé společnosti.

Kapitola VII. je věnována vývoji fakulty po nastolení diktatury proletariátu a zahrnuje celé období až do roku 1989. Celou tuto dobu by bylo možno rozdělit na několik etap, pokud jde o respektování svobody učení i mocenské změny ve společnosti i na fakultách. Základní etapy tohoto vývoje sice charakterizuje

správně, v některých otázkách zásadního rázu i týkajících se jednotlivých osobností však s ní nelze souhlasit nebo vyvolávají pochybnosti. Jsou zpravidla způsobeny potřebou znát širší historické souvislosti. Tak např. na str. 104 uvádí mezi komunisty v akčním výboru v únoru 1948 prof. Radima Foustku. Ten však byl významným představitelem sociálně demokratické levice a řídil její teoretický časopis Směr. Sotva lze také souhlasit s převzetím názoru o těch, kteří vyrostli jako revolucionáři na politických tribunách a stranických sekretariátech, pokud jde o takové osobnosti, které údajně přišli na fakultu jako byla Dr. Sekaninová - Čekrtová, významná diplomatka a další lidé. Pokud jde o osobnost prof. Hrubého, lze uvést rozsudek 1T 1/54 proti JUDr. V. Vlkovi a spol. (tzv. Velká trockistická rada), kde se konstatuje jeho nepřátelská činnost po únoru 1948, např. v tom, že se snažil prosadit na právnickou fakultu jako přednášejícího historika Z. Kalandru (již dříve odsouzeného k trestu smrti v rozsudku proti dr. M. Horákové) a další trockisty a tím chtěl záměrně narušit plnění úkolu právnické fakulty při rozvoji socialistické kultury a dopustil se sabotáže tím, že neplnil povinnost „bdít nad ideologickou čistotou mládeže vysokého učení, bojovat proti všem škodlivým a nepřátelským ideologiím a vychovávat nové socialistické lidi...“. Jako za zvlášť přitěžující okolnost bylo označeno, že se jednalo o „vyučování politické ekonomie“, neboť by se to promítlo do neplnění plánu ve výrobě. Součástí této údajné sabotáže při přednáškách na právnické fakultě bylo také to, že jeho slova vyvolávaly smích (rozsudek jsem citoval ve své habilitační práci, která byla uložena na fakultě roku 1969). Pokud se autorka podivuje nad změnami v rozhodování akčního výboru v Brně, uváděl jsem ve svých publikacích v 60. letech, že prof. V. Chytil byl zpočátku představitelem akčního výboru Československé strany lidové v parlamentě. Bylo proto přirozené, že nemohlo zůstat v platnosti rozhodnutí akčního výboru v Brně.

Autorka má pravdu, když poukazuje na malou prestiž právnického vzdělání. Zejména ve státní správě v nově zřizovaných krajích byli právníci vytěsňováni.

Zřizování dělnických kurzů nejprve Právnických škol pracujících (PŠP), posléze Dělnických kurzů, které končily maturitou a jejichž absolventi byli přijímáni na fakultu, vyvolávaly nároky na změny formy studia. Zdůrazňovala se tehdy kolektivní forma individuálního studia.

Autorka hodnotí zavedení pětiletého studia v roce 1953 negativně, aniž by svůj názor zdůvodnila (str. 121). Zavedení vojenské přípravy (dobrovolné i pro ženy) mělo umožnit, aby studenti práv během studia získali důstojnické hodnosti a nemuseli odkládat nástup do právnických povolání. Tato vojenská příprava byla zrušena po studentských demonstracích v roce 1956 jako trest pro studenty humanitních fakult.

V té době také přešly na Právnickou fakultu UK ročníky z bývalé Vysoké školy politických a hospodářských věd, fakulty mezinárodních vztahů. Těžiště studia diplomatů mělo od té doby být převedeno do Sovětského svazu. Se studenty tohoto směru přišli na fakultu také někteří učitelé, včetně posledního děkana této fakulty prof. JUDr. Jiřího Hájka, pozdějšího ministra školství a ministra zahraničí.

Sotva lze také souhlasit s převzatým tvrzením J. Conellyho, že politické vedení na rozdíl od NDR a Polska nepodporovalo studium žen, což se promítlo v tom, že nebyl prováděn jejich nábor do právnických škol pracujících a dělnických kurzů. Pokud jde o studium na fakultě, počet žen se stále zvyšoval, ale že platové podmínky absolventů právního studia byly velmi špatné. Zařazování žen do těchto dělnických kurzů není patrně doloženo (známé případy „dělnických“ prokurátorek) a obecně by patrně nepřispělo k jejich sociální situaci.

Doktorandka podává přehled o mimořádných a specializovaných formách studia v 60. letech, které částečně souvisely s Chruščevovou ideou všelidového státu, jež se promítla do znění ústavy ČSSR z roku 1960. Byla namířena proti teorii a praxi tzv. diktatury proletariátu spojené s represemi. Do koncepce vysokoškolského studia se to promítlo nejprve formou změny studijních plánů a

později v důsledku nového zákona o vysokých školách z roku 1966, do dalších předpisů, včetně návratu k profesnímu označení JUDr. Tato část práce je důkladná a přesvědčivá.

Menší pozornost však autorka věnuje dalším represím v souvislosti s tzv. normalizací, jež se promítly do změn studijního programu, struktury kateder apod. Mohla k tomu využít jak informaci z tehdejších „karolinek“, tak také normalizačních analýz kateder, právních oborů i fakulty obsažených mimo jiné i v právnických časopisech. Ostré kritiky vědecké produkce a pedagogické činnosti učitelů na právnické fakultě v Praze byly obsaženy v českých právnických a jiných časopisech i v zahraničních, zejména sovětských časopisech. Jakákoliv obrana proti těmto útokům byla znemožněna. Zastavení profesorských a habilitačních řízení nebo řízení o vědecké hodnosti o nichž autorka píše, se často uskutečňovalo na základě nátlaku vůči těmto učitelům, aby vzali své žádosti zpět. Většinou tak učinili. Autorka správně ukazuje kritéria a kategorie těch, kteří byli postiženi. Záměrem organizátorů těchto čistek bylo vytvoření atmosféry strachu a existenční nejistoty, která měla lámat charaktery učitelů i dalších zaměstnanců fakulty. V této atmosféře se uskutečňovaly metodou postupných represivních opatření návrhy na změny studijního programu. Týkaly se také postupných personálních „čistek“.

Tak například pro schůzi vědecké rady právnické fakulty pro školní rok 1970-71 se „v souladu s výsledky hodnocení katedry správního práva a v souladu s uvažovanou koncepcí přestavby právnického studia“ navrhovalo zrušení výuky předmětu Společenská státní výstavba mimo jiné proto, že se „při výuce tohoto předmětu vyskytly některé otázky pochybné nebo z politicky výchovných hledisek nesprávné“. Deklarovalo se, že to nemá vést k propuštění z fakulty. K propuštění z pracovního poměru bylo třeba souhlasu závodního výboru odborové organizace (ZV ROH). Jeho složení však do té doby nezaručovalo hladký průběh těchto aktů. Proto 10.11.1970 dva představitelé závodní organizace KSČ se dostavili na schůzi tohoto odborového orgánu, aby

„zdůvodnili doporučení stranického výboru, aby někteří členové ZV ROH požádali o uvolnění z funkce jednak potřebou zajistit vedoucí úlohu KSČ v ZV ROH, v něm v současné době pracují jen 3 členové KSČ, jednak snahou o celkové kádrové posílení ZV ROH“. Odejít měla z tohoto odborového orgánu většina jeho zvolených členů. V diskusi členové vyjádřili sice výhrady a protesty, ale nakonec tato většina, tj. 7 členů ze 13 rezignovalo a zbytkem byla schválena kooptace 8 nových členů do tohoto orgánu. Takto „zrekonstruovaný“ odborový orgán dal souhlas k výpovědi již 26. 1. 1971 po informaci, že podle požadavků univerzitních orgánů mají být změny provedeny do konce ledna 1971. Výpověď byla zdůvodněna nedostatečnou kvalifikací z důvodů ideologických, která se projevila v odborné publicistice i ve výuce i při vedení diplomových prací. Argumenty ohledně požadavků na učitele byly tedy obdobné jako u profesora Hrubého v 50. letech v procesu Vlk a spol. Sankce se však pohybovaly jen v oblasti existenčních postihů.

Autorka na str. 141 zdůvodňuje návrat ke čtyřletému studiu, zřejmě tehdy použitými argumenty, které se však nezdají být příliš přesvědčivé. Přes tyto připomínky autorka v celé této kapitole podává vcelku vyvážený obraz tehdejších změn ve výuce a ve studijních programech.

V kapitole IX. se autorka zabývá změnami ve výuce a v koncepci studia po roce 1989. Rád bych poznamenal, že se uskutečňovaly koordinovaně mezi pražskou a brněnskou fakultou a o tehdejších reformách v Praze jsem referoval v široké rozpravě uskutečněné v Brně za aktivní účasti některých rehabilitovaných učitelů. Správně věnuje pozornost rehabilitačním opatřením, které fakulty uskutečňovaly. Upřesnění patrně vyžaduje formulace o posluchačích SNB na str. 155. Týkaly se zřejmě studentů kriminalistického směru vesměs působících již v praxi, kteří pod vlivem studia na fakultě podporovali tehdejší reformní proces. Jejich existenční postih po odstranění ze služeb bezpečnosti byl pro ně značně citelný, neboť studium neměli dokončené. V první době reformem se také uskutečňovaly pokusy o zavedení některých amerických metod pro výcvik

studentů, včetně tzv. právnických klinik. Narážely na námitky o řešení možné odpovědnosti za nekvalitně poskytované rady.

Autorka se zabývá obsáhle některými kritickými připomínkami vůči dalším koncepcím výuky i přenesením hlavní tíhy odpovědnosti pro přijímací řízení na soukromou agenturu SCIO. Z vnitřních kritiků koncepce vzdělávání připomíná V. Cepla a V. Mezřického. Pokud jde o V. Cepla, patrně by bylo vhodné uvést, že dlouhou dobu byl proděkanem a za změny v koncepci studia spoluodpovídal. Zamýšlí se také nad některými novými návrhy při posuzování kvalifikačních řízení na fakultě. Domnívám se, že její stanovisko nebere na zřetel, že veřejné hlasování i v této oblasti, jako ve společnosti vůbec, by mohlo ohrozit svobodu hlasování.

Při celkovém posuzování práce konstatuji, že autorka osvědčila schopnost k samostatné vědecké práci v té míře, která odpovídá požadavkům v tomto řízení na uchazeče kladené. Po metodické stránce zvládla svůj úkol i rozsáhlou problematiku, kterou se zabývala. Z těchto důvodů práci doporučuji k obhajobě před příslušnou komisí pro obhajobu disertačních prací.

prof. JUDr. Václav Pavlíček, CSc.
oponent práce

V Praze dne 5. 10. 2016